

Bağirova Fatma Bilal qızı
ALMAN DİLLƏRİNƏ AİD PROQRAMLAR,
DƏRSLİK VƏ DƏRS VƏSAİTLƏRİ

Azərbaycan müstəqil dövlət kimi inkişaf etdikcə, bütün sahələrdə olduğu kimi təhsil sahəsində də müstəqil siyasət yürütməyə başladı və german dillərinin tədrisi işində də yeni istiqamətlər müəyyənləşdirildi. Artıq keçmiş sovetlər birliyi dövründə çap olunmuş bir çox tədris proqramları, dərs vəsaitləri və dərsliklər germanistika sahəsində qarşıya qoyulan tələbləri tam şəkildə ödəyə bilmir, yerli-milli xüsusiyyətləri özündə birləşdirən dərslik və dərs vəsaitlərinə ciddi ehtiyac duyulurdu. Bu məqsədlə də respublikada həmin istiqamətdə mühüm işlər həyata keçirilməyə başladı.

Azərbaycanda germanistikanın normal təşkili üçün tədris proqramları tələb olunurdu. Milli dildə dərslik və dərs vəsaitləri hazırlandığından bunlara müvafiq proqramlar da tərtib olunmalı idi. Artıq respublikada bu sahədə də müəyyən təcrübə əldə edilmişdi. Müstəqillik illərində tədris proqramlarının hazırlanması daha geniş vüsət almışdır. Bu dövrdə çap olunmuş proqramlardan bəzilərinin siyahısını təqdim etmək, zənnimizcə, yaxşı olardı: S. Babayev “İngilis dilinin fonologiyası kursu üzrə tədris proqramı: Ali təhsilin magistratura pilləsi üçün”, “İngilis dilinin praktik kursu üzrə tədris proqramları (özlə universitetlər üçün)”, “İngilis dilinin nəzəri fonetika kursu üzrə proqram”, Ə.Məmmədova və B. Həsənova “İngilis dili proqramı”, N.Əlizadə “İngilis dilinin tarixi kursu üzrə proqram”, C.Quliyev “İngilis dilinin praktik qrammatikası üzrə tədris proqramı”, H.Quliyev “Elmi yaradıcılığın əsasları: Universitetlərdə bakalavr hazırlığı üçün”, “Tərcümə nəzəriyyəsi: universitetlərdə bakalavr hazırlığı üçün proqram”, “Təcrübə və terminologiya” fənni üzrə proqram: magistratura pilləsi üçün, “Mətnin tərcümə problemləri: magistratura pilləsi üçün tədris proqramı”, “Tərcümə və semantika: magistratura pilləsi üçün proqramı”, D. Yunusov “Xarici və ana dilinin tipologiyası magistr hazırlığı üçün proqram”, D. Yunusov və A. Hüseynov “Müqayisəli tipologiya: bakalavr hazırlığı üçün proqram”, D. Yunusov “Aspirant və dissertantların xarici dillərdən (ingilis, fransız, alman) namizədlik imtahanı proqramı” və s.

Son illər bu iş respublikada daha intensiv xarakter almışdır. Belə ki, axırıncı üç ildə 50-dən çox proqram çap olunmuşdur. Bunlardan Ə. Hacıyevanın “İngilis dilinin leksikologiyası kursu üzrə tədris proqramı (qiyabi şöbə üçün)”, D. İsmaylova, Q. Nəcəfova və S. Quliyevanın “Praktik ingilis dilinin tədris proqramı”, E. Əbdülrəhimovun “İngilis dilinin semasiologiya kursu üzrə proqram”, “Ədəbi ingilis dilinin tarixi kursu üzrə tədris proqramı”, H. Quliyevin “Tərcümə və semantika” (magistr pilləsi üçün proqram), Ə. Qubatovun “Praktik tərcümə kursu üzrə proqram” və başqalarının qeyd edə bilərik.

Tərtib olunan bu proqramlar müasir elmi tələblərə cavab verməklə germanşünaslığın ən müxtəlif sahələrini əhatə edir və bu dillərin tədrisi işinin daha da yaxşılaşdırılmasına yaxında kömək edir.

Respublikada müasir tədris səviyyəsinə uyğun yeni tədris proqramlarının hazırlanması və onların müasir tələblərə cavab verməsi germanşünaslığın da sürətlə inkişaf etməsinə səbəb olur, onun müxtəlif sahələrinə aid yeni – yeni dərs vəsaitləri, metodik göstəricilər və dərsliklərin də yazılmasını aktual bir vəzifə kimi qarşıya qoyurdu. Bu illərdə ingilis və alman dillərinin ən müxtəlif sahələrinə aid xeyli sayda dərs vəsaitləri və dərsliklər yazılmış və bütün bunlar german dilləri tədrisinin daha da keyfiyyətli aparılmasına və bu sahə ilə bağlı milli kadrların hazırlanması işinə öz müsbət təsirini göstərmişdir. Bu tipli vəsaitlər hazırlanarkən həm milli xüsusiyyətlər nəzərə alınır, həm də german dilləri tədrisinin müasir vəziyyətinə uyğun gələn qrammatik izah və çalışmalar nəzərdə tutulur. Bu baxımdan müstəqillik illərində hazırlanmış bir çox dərs vəsaitləri, metodik göstəricilər və dərsliklərin nəzərdən keçirilərək qısa təhlil edilməsi əhəmiyyətlidir.

D. Yunusovun sintaksisin mürəkkəb cümlə bəhsinin tədrisinə həsr etdiyi “İngilis dili sintaksisi tədrisinin bəzi məsələləri” (13) adlı dərs vəsaiti öz aktuallığı ilə seçilir. Müəllif qeyd edir ki, “bir qayda olaraq nitqin inkişafı ilə bağlı qarşılaşdırmadan bəhs edərkən hər şeydən əvvəl, sintaktik çalışmalar sistemi nəzərdə tutulur. Qarşılaşdırılan materialın həcmi haqqında danışarkən bu məsələnin ikitərəfli, iqlanlı olmasını xüsusi qeyd etmək vacibdir. Söhbət qarşılaşdırılan materialın bölüşdürülməsindən, onun hansı hissəsindən tələbənin istifadə edəcəyindən, hansı hissənin isə müəllimin köməkliliyi ilə icra edə bilməsindən gəlir”.(13,10)

İngilis dilinin fonetikasının tədrisi işini yaxşılaşdırmaq və onun elmi əsaslar üzərində aparılması məqsədilə “İngilis dilinin fonetika dair praktikum” (15) adlı dərs vəsaitində dilin bu sahəsi üzrə müxtəlif növ çalışmalar və fonetikanın praktik şəkildə öyrədilməsi üçün maraqlı mətnlər verilmişdir. Bu vəsaitdə şifahi nitq prosesində ingilis dili fonetikasının tədrisi zamanı qarşıya çıxan bir sıra çətinliklərin aradan qaldırılması yolları müəyyənləşdirilir, ayrı – ayrı danışq səslərinin tələffüzünün asanlaşdırılması məqsədilə böyük əhəmiyyət daşıyan tapşırıqlar verilir ki, bu da ingilis dilinin öyrənilməsinin ilkin mərhələsi üçün xüsusilə faydalıdır.

A.Axundov, S. Babayev və F.Zeynalovun hazırlayıb çap etdikləri və ingilis dilinin fonetik quruluşunun daha da asan mənimsənilməsinə yaxından kömək edən “İngilis və Azərbaycan dillərində vurğunun ritmik – metodik xüsusiyyətləri” (1) adlı dərs vəsaiti də ingilis dilində leksik – semantik və qrammatik funksiya daşıyan vurğu məsələsinin hərtərəfli izah olunması və onun fonetikanın tədrisi prosesinə tətbiqi baxımından əhəmiyyət daşıyır. Dərs vəsaitinin ingilis və Azərbaycan dillərinin materialları əsasında hazırlanması və bu zaman tipoloji – müqayisə metoduna üstünlük verilməsi onun əhəmiyyətini daha da artırır.

İngilis dili fonetikasının tədrisi zamanı bir çox çətinliklərlə üzləşən tələbələrini işini asanlaşdırmaq və bu bölmənin tədrisi işini yaxşılaşdırmaq baxımından “İngilis dilində orfofonik çalışmalar” (9) adlı dərs vəsaiti də xüsusi

qeyd edilməlidir. Bu vəsaitdə də ingilis dili fonetikasının tədrisi zamanı orfofonik məsələlərin öyrədilməsi məqsədilə hazırlanmış xeyli sayda çalışmalar verilir ki, bütün bunlar da ingilis dili fonetikasının dahadadərindən öyrədilməsinə, tələbələrin fonetikaya aid biliklərinin artırılmasına yaxından kömək edir.

Ixtisası dil olan tələbələrin, habelə ingilis dilini müstəqil öyrənənlərin ingilis dili qrammatikasına dair daha geniş məlumat əldə etmək ehtiyacını ödəmək məqsədilə hazırlanmış “İngilis dilinin praktik qrammatikası: izahlar, çalışmalar, çalışmaların cavabları” (11) adlı dərs vəsaiti də xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Vəsaitdə ingilis dilinin qrammatik xüsusiyyətləri, onların daha dərinləndirilməsi məqsədilə verilmiş qrammatik izahlarla yanaşı, müxtəlif növ çalışmalar və onların cavabları öz əksini tapır ki, bütün bunlar da bütövlükdə ingilis dilinin qrammatikasının kompleks şəkildə öyrədilməsinə yaxından kömək edir.

Dil öyrənmədə frazeoloji birləşmələrin, ayrı – ayrı məqsədlərdə işlədilən ifadə və zərb – məsəllərdən yerində istifadə edilməsi, onların qarşılıqlarının düzgün müəyyənəndirilməsi xüsusi rolu və əhəmiyyəti ilə seçilir. Bu məqsədlə L. Məhərrəmov və F. Abdullayeva “Damla – damla göl olar (ingilis dili öyrənənlər üçün dərs vəsaiti)” (10) adlı kitab hazırlayıb çap etdirmişlər ki, burada ingilis dilində müxtəlif situasiyalarda işlədilən müxtəlif növ ifadələr, onların mətn daxilində verilməsi ingilis dili frazeologiyasının daha dərinləndirilməsi baxımından böyük əhəmiyyət daşıyır.

Ayrı – ayrı dillərin dil öyrənmədə xüsusi rolu və funksiyası ilə seçilən frazeologiyanın daha dərinləndirilməsi və bu sahə ilə bağlı biliklərin olması faydalıdır. Məhz bu məqsədlə hazırlanmış “İngilis dilindəki bəzi sabit birləşmə və məsdər tərkiblərinin Azərbaycan dilinə tərcümə imkanları” (14) adlı dərs vəsaiti də bu istiqamətdə həyata keçirilmiş işlərdən biri kimi, həm də tərcümə prosesində xüsusilə faydalı hesab edilə bilər. Vəsaitdə ingilis dili sabit birləşmələrinin və bəzi sərbəst söz birləşmələrinin istifadə məqamları, onların Azərbaycan dilinə tərcümə imkanları və qarşılıqlarının müəyyənəndirilmə yolları müxtəlif dil nümunələri əsasında izah olunur və onların praktik əhəmiyyəti qeyd edilir.

İngilis dilində yazılı nitqin inkişaf etdirilməsində və bu dildə yazı mədəniyyətinin formalaşdırılmasında müxtəlif növ yazılı mətnlərin hazırlanması həm bu dili öyrənənlərə yaxından kömək edir, həm də german dilçiliyinin inkişaf etməsində xüsusi rol oynayır. Bu məqsədlə hazırlanmış “I kurs üçün yoxlama yazı mətnləri” (4) adlı vəsait həmin sahədəki boşluğun doldurulması baxımından əhəmiyyətlidir. Vəsaitdə ingilis dilində müxtəlif növ mətnlər verilir və onların üzərində qrammatik çalışmaların yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulur ki, bu da I kurs tələbələrinin bu dilin incəliklərinə yiyələnmələrinə yaxından kömək etmiş olur.

Qrammatik səviyyədə omonimlik və onun mahiyyətinin dərinləndirilməsi ingilis dili qrammatik quruluşu, onun spesifik xüsusiyyətləri haqqında hərtərəfli bilik əldə etməyə, dilin bu səviyyəsi haqqında təsəvvürlərin genişlənməsinə imkan verir ki, bu da ingilis dilini elmi şəkildə öyrənməyə kömək etmiş olur. Məhz bu məqsədlə L. Xanbutayevanın hazırladığı “İngilis dilində qrammatik omonimlik və onlara aid çalışmalar toplusu” (5) adlı dərs vəsaiti öz əhəmiyyəti ilə seçilir. Bu vəsaitdə qrammatik omonimlik, onun mahiyyəti və əsas xüsusiyyətləri izah olunur və verilmiş elmi məlumatların daha dərinləndirilməsi üçün çalışmalar verilir. Bu tip çalışmalar üzərində aparılan iş isə həmin mövzu haqqında təsəvvürlər genişləndirməklə yanaşı, qrammatikanın elmi şəkildə tədris olunmasını və onların hərtərəfli şəkildə dərk edilməsini asanlaşdırmış olur.

Müstəqillik illərində ingilis dilinin ayrı – ayrı sahələrinə aid hazırlanmış bütün bu vəsaitlər kompleks şəkildə ingilis dilinin tədrisi işinin yaxşılaşdırılmasına və bütövlükdə isə respublikamızda germanşünaslığın bu qolunun inkişaf etməsinə və hərtərəfli elmi dil biliyinə malik mütəxəssislərin hazırlanması işinə yaxından kömək edir.

Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyi dövründə germanşünaslığın alman dili istiqamətində də mühüm işlər görülmüş, bu dilin tədrisi və tədqiqi sahəsində xeyli irəliləyişlər özünü göstərmişdir. Bu illər ərzində alman dilinin öyrənməsi və öyrədilməsi işinin keyfiyyətinin artırılması məqsədilə bir çox dərs vəsaitləri və metodik göstərişlər hazırlanıb çap etdirilmişdir. Belə ki, Z. Quliyev və F. Aslanov tədris prosesində alman dili fonetikasının öyrədilməsinə kömək məqsədilə “Alman dili səs sistemində dair çalışmalar” (8) adlı vəsait hazırlamışdılar ki, bu da alman dilinin danışq səslərinin daha yaxşı mənimsənilməsinə asanlaşdırmaqla tələbələrin fonetikaya dair hərtərəfli bilik əldə etmələrinə yaxından kömək edirdi.

“Dilin morfoloji qurumunda anormal strukturların mövcud olması səbəbləri” (6) adlı metodik tövsiyə isə alman dili morfoloji strukturunda özünü göstərən və tələbələrin nisbətən çətinliklə başa düşdükleri anormal xüsusiyyətlər, onların meydana gəlmə səbəbləri və əsas xüsusiyyətləri haqqında məlumat verir və beləliklə tələbələrin bu cür strukturlar barədə məlumatlarının zənginlənməsinə kömək edirdi.

Müstəqillik illərində U. Aslanovanın hazırladığı “Müasir almaq və Azərbaycan dillərində leksik – frazeoloji inkarlıq vasitələri” (2) adlı vəsaitində inkarlıq kateqoriyasının ifadə olunması zamanı istifadə olunan leksik və frazeoloji vasitələr araşdırılır və bu kateqoriya Azərbaycan dilindəki uyğun kateqoriyailə müqayisə edilir ki, bu da həmin vəsaitin praktik və elmi əhəmiyyətini qat – qat artırmış olur.

Alman dilinin qrammatik quruluşunun dahayaxşı öyrənilməsində və onun tədrisi işinin asanlaşdırılmasında köməkçi nitq hissələri və onların əsas xüsusiyyətlərinin araşdırılması xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu baxımdan həmin sahə ilə bağlı aparılan tədqiqat işləri və yazılan vəsaitlərin tədris prosesindəki rolu əvəzsizdir. D. Veysəlova da bu ehtiyacı nəzərə alaraq alman dili öyrənənlər üçün yazdığı vəsaiti köməkçi nitq hissələrinin işlənmə xüsusiyyətlərinin izahına həsr etmişdir. Onun “Çağdaş alman dilində köməkçi nitq hissələrinin işlənmə xüsusiyyətləri” (12) adlandırdığı dərs vəsaiti alman dili qrammatikasının morfoloji quruluşunun öyrənilməsi işində dəyərli vəsait hesab edilə bilər.

Respublikamızda alman dilinin nəzəri baxımdan öyrənilməsi ilə yanaşı, onun praktik məsələlərinin də təhlil edilməsinə xüsusi diqqət yetirilir və bu məqsədlə müxtəlif səciyyəli praktikumlar hazırlanıb nəşr etdirilir ki, bütün bunlar da Azərbaycanda alman dilinin öyrənilməsinə və bütövlükdə germanşünaslığın bu istiqamətinin geniş araşdırılmasına imkan yaradır. Bu germanşünaslığın bu istiqamətinin geniş araşdırılmasına imkan yaradır. Bu zaman xüsusilə diqqətin alman dilindən tərcümənin praktik məsələləri və onun spesifik xüsusiyyətləri ilə bağlı vəsaitlərə yönəldilməsi praktik əhəmiyyəti ilə seçilir. Bu məqsədlə son illərdə tərcümə işi ilə bağlı bir neçə praktikum hazırlanıb nəşredilmişdir. Təbii ki, tərcümə praktikumlarında dilin müxtəlif üslubları ilə bağlı materiallara xüsusi diqqət yetirilir və müxtəlif üslublardan edilən tərcümələr zamanı qarşıya çıxan çətinliklərin aradan qaldırılma yolları müəyyənləşdirilir. Bu baxımdan Ə.Qubatovun təkcə “Alman dilində tərcümə praktikumu” (7) və V.Hacıyev və A.Hüseynova ilə birlikdə hazırladıqları “Alman dilində elmi – texniki tərcümə praktikumu” (3), müəlliflər kollektivinin birlikdə hazırladıqları “Alman dilindən tərcümə praktikumu” adlı vəsaitlər öz praktik əhəmiyyəti və tələblərdə alman dilindən və alman dilinə tərcümə vərdislərinin yaradılmasında əvəzsiz mənbə kimi əhəmiyyətlidir.

Qısa müddət ərzində hazırlanıb çap edilərək istifadə edənlərin ixtiyarına verilən bütün bu vəsaitlər və metodik işlər Azərbaycanda german dillərin öyrənilməsində və germanşünaslığın daha da inkişaf etməsində xüsusi rol oynamış, bu dillərin öyrənilməsinə marağın artmasına səbəb olmuşdur. Bütövlükdə isə bu istiqamətdə aparılan hər bir iş respublikamızda german dillərinin daha geniş yayılmasına imkan verir.

Respublikada germanistikanın bu və ya digər sahələrinə həsr olunmuş əksər elmi – tədqiqat işləri, o cümlədən, dərslik, dərs vəsaiti, metodik işləmələr, monoqrafiyalar və s. elmi – pedaqoji fəaliyyətlə sıx əlaqəli olmuş və onların nəticələri ali məktəblərdə praktik fəaliyyətdə tətbiq olunur və beləliklə də onların nəzəri əhəmiyyəti ilə yanaşı praktik əhəmiyyəti də qat – qat artmış olur

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı

1. Axundov A., Babayev S., Zeynalov F. İngilis və Azərbaycan dillərində vurğunun ritmik – melodik xüsusiyyətləri. Bakı: ADDİ, 1996, 252s.
2. Aslanova U. Müasir alman və azərbaycan dillərində leksik – frazeoloji inkarlıq vasitələri. Bakı: BDU, 1998, 124s.
3. Hacıyev V., Hüseynova A. Alman dilində elmi – texniki tərcümə praktikumu. Bakı: Azəməşr, 2006, 363s.
4. Həsənova N., İsmayılova T. I kurs üçün yoxlama yazı mətnləri. Bakı: 2005, 197s.
5. Xanbutayeva L. İngilis dilində qrammatik omonimlik və onlara aid çalışmalar toplusu. Bakı: ADU nəşr, 2007, 122s.
6. Xəlilov Y. Dilin morfoloji qurumunda anormal strukturların mövcud olma səbəbləri. Bakı: APXDİ nəşr, 1992, 107s.
7. Qubatov Ə. Alman dilindən tərcümə praktikumu. Bakı: Nurlan, 1999, 182s.
8. Quliyev Z., Aslanov F. Alman dili səs sistemində dair çalışmalar. Bakı: ADDİ, 1991, 62s.
9. Məmmədova Ə., Zeynalov F. İngilis dilində orfofonik çalışmalar. Bakı: Prinservice, 1996, 137s.
10. Məhərrəmov L., Abdullayeva F. Damlı – damla göl olar (İngilis dili öyrənmələri üçün vəsait). Bakı: Təhsil, 2002, 275s.
11. Rəhimov İ., Hidayətzadə T. İngilis dilinin praktik qrammatikası: izahlar, çalışmalar, cavablar. Bakı: Azəməşr, 2001, 284s.
12. Veyssəlova D. Çağdaş alman dilində köməkçi nitq hissələrinin işlənmə xüsusiyyətləri. Bakı: Mütərcim, 1990, 70s..

Açar sözlər: tədris proqramı, dərslik, tipoloji müqayisə, morfoloji struktur

Key words: teaching programmers, manuals, typological differences, morphological structure

Ключевые слова: учебные программы, пособия, типологические отличия, морфологические структуры

Резюме

Об учебных программах, пособиях и учебниках по немецкому языку

Статья посвящена анализу различного рода учебных пособий, подготовленных с целью использования в процессе обучения германским языкам в стране. В центре внимания статьи самые значительные публикации определяющие основные тенденции с целью демонстрации того вклада которую внесла данная хронология в развитие германистики

Summary

On the teaching programmers, manuals and text books in German languages

The paper is dealing with the analysis of different teaching materials designed to use for teaching German languages in the country. The most prominent publications which define main trends have been bought to focus in order to show how such chronology to development of Germanic studies.

Rəyçi: dos. L.Ələkbərova